

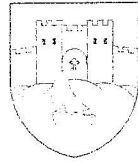
КНИГА ЗА ЧИНГО

Приредувачи

ДИМИТАР ПАНДЕВ
СЛАВЕ ГОРЃО ДИМОСКИ

Охрид
2021

Издавач:
Општина Охрид

За издавачот:
д-р Константин Георгиевски, градоначалник

Уредник:
Митре Велјаноски

Приредиле:
Димитар Пандев
Славе Ѓорѓо Димоски

СОДРЖИНА

Воведни согледби: Случајот чинго.....	9
Димитар Митрев, Случајот чинго.....	11
РАСКАЖУВАЧОТ ЧИНГО.....	29
КОН ПАСКВЕЛИЈТЕ.....	51
Бранко Заревски Сонувања.....	51
Петар Т. Бошковски, Живко Чинго: „Нова пасквелија“.....	33
Миодраг Друговац, „Нова Пасквелија“ или: Време на чудата.....	38
Георги Старделов, Меѓу првиот и шестиот ден.....	44
ИСКАЖУВАЊА ЗА ЧИНГОВИТЕ ПАСКВЕЛИИ.....	51
Милан Гурчинов, Живко Чинго.....	51
Петар Т. Бошковски, Живко Чинго: Кон „Сребрените снегови“.....	52
Христо Георгиевски, Расчленување на уметничката визија.....	56
ИСКАЖУВАЊА ЗА ГОЛЕМАТА ВОДА.....	62
Петар Т. Бошковски, Раскази за преселничката душоу бина.....	65
Слободан Мицковиќ, Живко Чинго: Кон „Ат“.....	69
Милан Гурчинов, Ги нема веќе, остана само приказната.....	70
ДРАМСКИОТ НЕРВ НА ЧИНГО.....	79
Метеја Матевски, Тревожната загриженост на чинго пред сивиот пајак на образовитната.....	81
Искажувања за „Образов“.....	83
Иван Ивановски, Живот извор на народниот дух.....	85
Иван Ивановски, Чинго.....	91
Георги Старделов, Живко Чинго Денес.....	97
Вера Јанева, Функцијата на митот во романот „Големата вода“ од Живко Чинго.....	106
Слободан Мицковиќ, Магичниот реализам и делото на Чинго.....	116
Весна Мојсова-Чепицлевска, Хуморот во чинговата Пасквелија - Суперiores став над застрашувачкиот момент.....	120
Кристијан Врецавски, Во потрага по европскиот фолклорен контекст на чинговиот „Бабаџан“.....	126
Катерина Петросна-Кузманова, Трансформација на обредот во уметнички драмски текст.....	130
Ружка Пановска, Супстантивизацијата на придавките во „Пасквелија“ на Живко Чинго.....	143
Димитар Пандев, Јазичната информација во драмата „Кенгурски скок“ од Живко Чинго.....	148
Макеј Кавка, „Туѓиот говор“ во романот <i>Големата вода</i> од Живко Чинго.....	156
Олга Панкина, Разговорната синтакса во романот „Големата вода“ од Живко Чинго.....	168
Искра Пановска-Димрова, Изразување на лимитативноста во прозата на Живко Чинго.....	174
Марија Паунова Турцимите во <i>Бабаџан</i> од Живко Чинго.....	187
ИСКАЖУВАЊА ЗА ЈАЗИКОТ НА ЧИНГО.....	195
Георги Старделов, Раскажувачкиот свет на Живко Чинго.....	200
Дана Старова, Темата на семејството во прозата на Живко Чинго.....	203
ИСКАЖУВАЊА ЗА СВЕТОТ НА ЧИНГО.....	211
Сазе Цветановски, Чинго во контекст на светската книжевност.....	222
Јадранка Владова Дописните точки во прозијата на Милан Кундера и на Живко Чинго.....	227

ИСКАЖУВАЊА ЗА ЧИНГО ВО КОНТЕКСТ НА СВЕТСКАТА КНИЖЕВНОСТ	235
Анте Поповски, Призри с небеса	239
Петар Т. Бошковски, Лирски прилог за животописот на Живко Чинго	240
Јонче Котески, со Живко Чинго во Велгошти	241
Атанас Вангелов Туртуриче	243
Ристо Лазаров, Црешиште во Пасквелија	245
Јордан Плевнеш, Феноменот на македонската литература Живко Чинго во светски рамки	249
Васе Магичев, Суша и душа	255
Коста Фортгомар, Крај белото езеро	260
Крсте Чапански, Последниот расказ на Живко Чинго	264
Славе Горѓо Димоски, Благоец	268
ЧИНГО ВО АНЕГДОТИ	273
НЕПРЕСТАНО БАРАЊЕ НА ЧОВЕЧКОТО	281
Волф Ошлис, Живко Чинго и неговиот „Есприт“	286
ПИСМА ОД ЖИВКО ЧИНГО ДО АНТЕ ПОПОВСКИ	293
Влада Урошевиќ, „Насекаде околу мене бојска“	295
Петар Т. Бошковски, Творец на неодминливи вредности	299
Георги Старделов, Писател на македонската живеачка	302
Влада Урошевиќ, Дуѓе полни со сеништа и со несреќа	304
Капитоф Вроцлавски, Живко Чинго како теренски истражувач-фолклорист	306
Луан Старова, Време со Живко Чинго	314
Бранко Ставрев, Режиерот	328
Драги Стефанија, Моќта на чинговите теми	336
Христо Крстевски, Чинго, или македонец во Париз	338
Ристо Лазаров, Под чемпресот на Живко Чинго	342
Милан Гурчинов, Трајното и актуелното во делото на Живко Чинго (1936–1987–2007)	347
Димитар Пандев Јазикот на Чинго меѓу стилските синтези на Конески и јазичните спорови на Гурчинов	353

Марија ПАУНОВА

ТУРЦИЗМИТЕ ВО БАБАЦАН ОД ЖИВКО ЧИНГО

Секој јазичен систем има свој специфичен лексички слој по кој се разликува од другите јазици. Сепак, од лексички аспект се забележуваат заеднички особености кај различните јазици.

Лексиката на македонскиот јазик покрај домашни зборови вклучува и заемки од други, словенски и несловенски јазици. Имено, турските заемки се составен дел од македонскиот лексички систем, иако по конституирањето на македонскиот стандарден јазик употребата на турцизмите бележи поголемо ограничување, забележано и од Џорџ Томас во неговата монографија поветена на пуризмот како „силна аверзија кон турцизмите“ (Минова-Гуркова 2002:73). Според Љ. Конески не станува збор за „некаков организиран отпор спрема употребата на турцизмите“ (Конески 1998: 144, 145), туку причината за тоа „лежи во фактот што тие припаѓаат со својата смисловна содржина кон една епоха помината, победена во развојниот пат на нашиот народ – кон турскиот феудализам“.

И покрај тоа што е многу пишувано за турскиот лексички слој во македонскиот јазик, сепак е неминовно, поради забележливото присуство, да се разгледаат и турцизмите во романот „Бабацан“ од Живко Чинго. Во овој прилог ќе ги претставиме турцизмите во „Бабацан“ од аспект на нивната адаптираност во македонскиот граматички систем; ќе се задржиме и на заемањето турски елементи. Притоа од стилстички аспект ќе ја разгледаме експресивната употреба на образувања со суфиксот *-џија*; употребата на деминутивно-хипокористичките лексеми; паралелната употреба на македонски збор и на негов турски синоним; како и употребата на фразеолошките изрази.

Турцизмите во македонскиот јазик се адаптираат со добивање македонски граматички обележја.

За разлика од македонскиот јазик во кој „не постои именка надвор од родовата припадност“ (Конески 1966:139), во турскиот јазик иако именките не разликуваат граматички род, тие се приспособиле на македонскиот морфолошки систем според завршокот. Оние што завршуваат на консонант се именки од машки род (*баќинџи, ??? џајреџи, сарај*),

како и некои турски именки на -а: *аџа*, *валија*, *кадија* (аналогно на именките *судија*, *слуѓа*). Формантот -а е белег на именките од женски род (*ајсана*, *софра*, *џулуџба*), додека пак оние именки што завршуваат на -е се од среден род (*џенџере*, *фереџе*, *шекерџаре*).

Честопати именките од туѓо потекло, во случајов турцизмите, имаат двојна адаптација во однос на родот, и нормата на современиот македонски јазик дозволува рамноправна употреба на тие парници (Цветковски 2000: 17). Именки со двородска граматичка определба се: *азназно*, *џезџа-џезџе*, *џенџер-џенџере*, *фајџе-фајџа*.

Именките-турцизми се адаптирани во „Бабаџан“ и во однос на образувањето множина: *арџаџи-арџаџи*, *бакиџи-бакиџи*, *бериџеџи-бериџеџи*, *дајре-дајриџа*, *еким-екими*, *куфеџлија-куфеџли*, *муџџија-муџџи*, *оџа-оџи*, *чалџија-чалџи*, *чирак-чираџи*, *џамбаз-џамбази* и др.

(1)...какви *беџој*, *џаџи*, *команданџи*, *валиџи*, *каџи*, *оџи* и *друџи* *луџе баџале*, *алахови*, но вакви *моџиџи* не беа *џени* во *баџава*. (стр. 153)

(2) *Аџерим*, *му рекоја екиџиџе*. (стр.86)

(3)...овие *џурџузи џамбази* *над џамбазиџе*, *џоџи над џоџиџиџе*, *оџи над оџиџе*, *каџи над каџи*, *џо џоздраџија*... (стр. 169)

Приспособување на турските зборови (именки и придавки) се врши и во поглед на категоријата определеност преку членските морфемии -от, -та, -то, те; -ов, -ва, -во, -ве; -он, -на, -но, -не. во зависност од завршокот, од родот и од бројот на именката или на придавката, и тоа:

(1) – *Каков е абероџи*. *бре наџинџе?* (стр. 102)

(2) *Создаџџелу* *наџи аку доџило време куџурскаџија* *моџиџиџа да е џоблизу до џивоџиџо џраведно и свеџиџо џво до џовечкоџиџо*... (стр.51)

(3) – *Тџе*, *моџиџа наџи*, *каџи џиџо ке зџазџи*, *каџурмаџија џод нив крџка*... (стр.9)

Кај именките ја среќаваме и вокативната форма.

(1)...*можеџи да зџреџиџив џестџиџиџи беџу*, *ама домородно*, *за џроба малку засаџив*... (стр. 64)

(2)...*да ја р 'ка*, *в лице во очџиџе да ја џлука*, *џа џиурска џосесџирџиџе*, *џенџиџо!* (стр. 214)

Именки добиваат и деминутивни образувања:

(1)...*зар џакво џалово време ни идеџи*, *еџенџиче*. (стр.21)

(2) *џак како да се наџдов во џвоа сокаџеџиџо на истџоџиџо кџиџиџиче* (стр. 165)

(3) *џаа кџкаџија*, *се џоџиврџи и едни маџи и анџуџе колку мравџиџа ми велџи*... (стр. 165)

И покрај тоа што турските придавки во најголем се индеклинабиле (Јашар-Настева 2001:108) и како такви се среќаваат во „Бабаџан“: бегтер, лезет, тазе, сепак многу од придавките се изведени од турска основа и словенски суфикс којшто придонел за адаптирање во морфолошкиот систем на македонскиот јазик.

(1) Не, не колни ме, рече бабаџа, аманеџлиска е рабоџаџа, не се кажува. (стр.59)

(2) Циџав до џурбеџиски години, додека дојде време за да го печам џурбеџискиот занает. (стр. 209)

(3).....харемски неранимајко, од нишиџо жилие ниџо не се поместуваше од негово лице... (стр. 132)

Кај придавките-турцизми доаѓа до израз и категоријата степен:

(1) Толку беше молиџава, а друџиџе зборови му беа босџаџиски и уџиџе посерџили. (стр.80)

(2)...нему, несреќниџо му џагнал најџурџоџо народ на веков. (стр. 140)

(3) После есенџа од сиџоров му ја собраа најембџинаџа сџока. (стр.208)

За приспособување на многу од турските глаголи според Јашар-Настева (2001:211) „придонесува грчката аористна наставка -са која била продуктивна во македонскиот јазик (уште пред контактните со турскиот јазик“. Оваа грчка наставка, која честопати се јавува проширена како - (ј)оса, -иса (-лиса, -диса), се додава или на турска глаголска основа, или на именска, или на придавска основа (аздиса, докундиса, калдрмиса, севдиса, сиктериса, сурџуниса, кердоса, шашардиса). Примери:

(1) И заслужеја другите дај му и лакомија да го изедат ќе се берба-тосаат... (стр. 76)

(2)...ќе се фермосаат аку во денот нешто не украдат... (стр.207)

(3)...тој аманет многу му се бендиса на Машала... (стр.206)

Од турските именски, придавски и глаголски основи со помош на наставката -џа се изведуваат несвршени глаголи: аманеџува, алахисува, аџиџува, баџаџува, баџрамува, каскандисува, рамазанува, сарџисува. карува.

Интересни се глаголските деривати со словенски префикс и турска именска/придавска основа: доарџи, доџусури, забџаџали, искасаџи, накодоџи, осакаџи, џоарџи, џолмуабџи, џоџиџмани.

Во „Бабаџан“ често се среќаваат турските суфикси, зборообразувачки морфеме -џи/-џи (т.е. нивните приспособени форми -џија/-џија) Продуктивни се и образувањата со суфиксите -ли/-лија); -лак.

Со суфиксот *-чија/-ција* се образуваат форми со кои се означува носител на (доминантно) својство, односно вршител на каква било дејност (*босџијанџија, бродџија, лимонџија, кебаџчија, фурнаџија*), т.е. „лице што има склоност кон вршење на дејност“ (Велева 2002:47) или лица што „имаат некаков однос со предметот именуван во мотивирачката основа“ (Цветковски 2002:254).

(1) *Терџовеџиџи лимонџија, истиџи џаџа, му донесе цел сандак лимони...* (стр.20)

(2) *Му се џриџруџи и еџен беџен џрџовеџ босџијанџија...* (стр. 20)

(3) *... а имаше неколку кои џо џрославуваа Хасан кебаџчиџиџа, касаџиџи од Скоџје...* (стр. 168)

Во врска со овој зборобразувачки суфикс може да се забележи дека има образувања од домашна одомаќинета основа (*шеџаџија*) и од туѓа (во случајов турска) основа (*џаџија*). Во првиот случај станува збор за нетавтолошки хибридни сложенки (*бродџија, фурнаџија, шеџаџија*, Јашар-Настева 2001:163), односно за турско-македонски споеви добиени со контаминација на елементи од македонскиот јазик (домашна основа) и на елементи од турскиот јазик (суфиксот *-чија/-ција*). Исто така, интересно е да се спомене мешањето на графемите *џ* и *џ* кај Чинџо, при што се добиваат следниве ликови на приспособениот турски суфикс *-џи/-џи*, и тоа: *-џија, -бија, -чија, -џија* (*лимонџија, меџданџија, севџаџија*). Сепак останува отворено прашањето дали авторот тоа го правел намерно или ги пишувал турцизмите онака како што ги слушал во разговорниот јазик (Груевска-Маџоска 1997:40).

Интересен е и феминитивот изведен од овој зборобразувачки модел:

(1) *...аџ, несреќнаџа, да видиш каква баба босџијанџика имаше...* (стр. 64)

Со суфиксот *-ли* (адаптиран како *-лија*) се забележани многу примери во „Бабаџан“:

(1) *Аџа времеџо не џо џослужи, киџамеџлија, сџеџ, изнаџиџина...* (стр.279)

(2) *...ем џаџов џуџак меџданџија ем џоџку џаџ дикаџлија...* (стр. 191)

(3) *А весел и џџџџџија човек беџе, забораџен во Баска...* (стр. 120)

Со овој елемент се добиваат изведенки што означуваат: лице со изразена духовна или психичка особеност; лице што се карактеризира со некаков надворешен квалитет; лице со особеност на припаѓање најчесто на некоја област, населба; вршител на дејност, понекогаш и лице со тоактеристична црта што произлегува од таа дејност (Радиќ 2001:35-39).

Продуктивен во македонскиот јазик е и суфиксот *-лак*. Според Радик (2001:64-71) со него се изведуваат зборови со апстрактно значење (некаков вид дејност, занимање, својство во поширока смисла, државно-административно звање); изведенки што означуваат место или простор (држава, област, имот); деривати со значење предмет; како и онакви што означуваат група:

(1) *А и женаѿа убава, лична, сиоѿи сој им се ѿакви и сега, за домазлак шѿио ѿи велай...* (стр. 74)

(2) *... и ѿри се шѿио има пејан човек и шеѿан, и аѿилак беше...* (стр.120)

(3) *...и зайоа не беа многу возбуждени и не сакаа да го расиѿувааѿи ра-аѿлакоѿи...* (стр.277)

Во функција на авторовата замисла и намера, посебно имајќи ја предвид ангажираноста на текстов, кога Чинго на книжно платно го поставила минато на својот народ поврзано со турското владеење, животот на ова поднебје и духот на својот народ, несомнено е дека во авторовиот јазичен израз значајно место заземаат јазични средства од народниот, устен говор. Имено, вистинско доближување на раскажувањето, автентична слика за за атмосферата што ја опишува, Чинго постигнува преку бележење на јазикот на народот онака како што го слушал, во еден цепенковски стил. На тој начин Чинго гради сопствен стил на изразување: лексика ориентирана кон усниот, народен говор, чијшто составен дел се турцизмите; јазик заснован врз народните традиции и врз мудроста на фолклорните сознанија. Тоа умесно инкорпорирање на живиот и природен народен израз, придонесува читателот да има чувство дека го слуша оној што раскажува. Тие јазични средства поверно, поприродно го предаваат раскажувањето, му даваат разговорен тон, локална боја, народски карактер на делото.

Експресивноста на јазичниот израз во „Бабаѿан“ е потврдена преку новите образувања, редистрибуција со суфиксот *-ѿија*, при што дериватите се стилски обележани и имаат главно разговорен карактер. Некои од нив содржат пејоративно-иронична и хумористично-иронична компонента, а неретко во современите балкански словенски јазици изразуваат и вулгарност, фамилијарност, подбивност, потсмет (Радик 2001:2426,187).

(1) *... ѿаков свирко, ѿаков веселник, севдаѿија, зулумѿар, друѿ ѿакоа да најрави...* (стр. 191)

(2) *Девероѿи беше еден нак браѿиѿѿед, еден голем веселник и шеѿаѿија.* (стр.211)

(3)...голем со еден збор, голем меѓангија каков нишо му беше и сишоа-нош... (стр.191)

Емоционалниот однос кон нештата, субјективната компонента во изразувањето, а со тоа, на некој начин и приближување на нарацијата до читателскиот аудиторирум, Чинго го постигнува преку употреба на де-минутивно-липокористична лексика, како: ајванче, анчуле, ефендиче, капициче и други примери претходно посочени.

(1)...зер иаќво јелово време ни идеи ефендиче. (стр.21)

(2)...кога рече, ба си му поганинош, ба си му смрдениош, ба си му чал-мичеио, ба си му веричеио...(стр.286)

(3) Сиош тиој ден браитучеда ми Воскра го преседа на чаргачеио со на-деж дали повојно ќе се јави чудесниа лика и прилика... (стр.249)

Од стилистички аспект, а во функција на тематската ориентираност на делово, интересна е паралелната употреба на македонски збор од една страна, и на негов турски синоним од друга страна, при означување ист поим, предмет. Изборот зависи од контекстуалната ситуација. Тоа придонесува за раздвижување, за оживување на текстот, како и за зголемување на неговата иластичност.

(1) Само еден крал имаше овја иазар и светиа Баска, од бога испраиен, чесно и пошпено на Демокраишки начин избран од народош, по сише оби-чан и адеиш. (стр.20)

(2)... да ми просишше многу, изгореа за онја рабоиа, за ишшчица слаиќа поспрадса све илаш, ше ни за илач! (стр.16)

...приказнише полекониш од своише болки и ашчиња... (стр. 21)

(3) Ами нишо се, ја ошчулеше се двеше чеишири кога содиш човек на гур-беиш... (стр.32)

...од се покусо од жив богаиштва, од берикеш, од печалба, од имање, од живоиш... (стр.36)

Една од особеностите на стилот на Чинго е употребата на бројни фразеолошки изрази вообичаени во народниот говор, и тоа: стори абер, анр да види; атерот да го скрши; алал да е; ембашен берикет; не бери гајле; чини гајрет; нов ден нов касмет; со касмет; азак да е; го сјаде јансата, има мерак; прави кеф; бара чаре и др. Сите фразеологизми се употребени во функција на стилот.

(1) – Е, е, рече, гајреи, Алах е голем, уише нов ден, нов касмеи...(стр.171)

(2) Го подржа, го погулика, уише погани за правинаиа малку го сјаде јансаиа... (стр. 121)

(3) *Гледај сеир, ресве луѓето му се пресити преситолон, ако речии гост-
иод уиши денеска ќе си имаме нов крал златен.* (стр. 17)

Проследениов материјал несомнено потврди дека авторот Чинго воопшто не се штеди во потчинување на својот јазик за сметка на својата замисла и на својата идеја. Со тоа ја остварил својата уметничка мисија, постигнувајќи хармонија меѓу мислите и меѓу зборовите, одбирајќи најсоодветен јазичен израз за својата идеја.

Во прилог на незавршеноста на овој роман е и незавршеноста на овој кус поглед во јазичното богатство на романов, а со тоа е отворена можноста за едно ново поинакво подлабоко јазично толкување.

Литература:

К. Агуши 1980, *Turško-srpski/srpsko-turški rečnik*, Istanbul

С. Велева 2002, „Влијанието на надворешнојазичните фактори врз зборообразувачкиот систем во македонскиот јазик“ во: *Македонски социолингвистички и филолошки теми*, Совет за македонски јазик на РМ, Скопје, 47

У. Гајдова 2001, „Што има ново-ветво (le var eski yeni) во македонската лингвистичка литература“, *Литературен збор* бр.3-4, Скопје, 125-130

С. Груевска-Маџоска 1997, *Лексиката и стилот во делата на Живко Чинго*, магистерски труд, Скопје

В. Дрвошанов 2002, „Повеќевековно јазично зрачење“, *Литературен збор* 3-4, Скопје, 115-133

А. Ѓуркова 2001, „Престижот и јазиците“, во: *Македонски социолингвистички и филолошки теми*, Совет за македонски јазик на Република Македонија, Скопје

О. Јашар-Настева 2001, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, книга 31, Скопје

Бл. Конески 1966, *ГраMATика на македонскиот литературен јазик*, 1 и 2, Просветно дело, Скопје

Бл. Конески 1996, *Историја на македонскиот јазик*, *Детска радост*, Скопје

Бл. Конески 1998, „Зборообразување и лексика“, во *Македонски јазик*, Универзитет Ополски, Ополе, 129-158

Л. Минова-Ѓуркова 2000, *Синтакса на македонскиот литературен јазик*, Магор, Скопје

Л. Минова-Гуркова 2002, „Македонскиот јазик на крајот на дваесетиот век“ во: Зборник реферати од Четвртата северноамериканска славистичка конференција за македонистика „Македонски јазик, литература, култура“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, 67-76

Ј. Мојсинева-Гушева 2001, Чинговата апартна поетика, Институт за македонска литература, Скопје

П. Радик 2001, Турски суфикси у српским језику са освртом на стање у македонском и бугарском, Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књига 17, Београд, 9, 18, 24-26, 187

РМЈ-Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања I-III. Редактор Б.Конески, составувачи: Т.Димитровски, Б.Корубин, Т.Стаматоски, Институт за македонски јазик, Скопје 1979

Ж. Цветковски 2000, „Дублетите во современиот македонски јазик“, Литературен збор бр.4, Скопје, 13-22

Ж. Цветковски 2002, „Суфиксната именска деривација и стандарднојазичната норма“ во: Македонски социолингвистички и филолошки теми, Совет за македонски јазик на РМ, Скопје, 254

Ж. Чинго 1992, Бабаџан, Култура, Скопје

А. Škaljić 1965, Turcizmi i srpskohrvatskom jeziku, Svetlost, Sarajevo